

بررسی تطبیقی نقش تشدیدکننده شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر اپلیکیشن‌های

تلفن همراه بر ارتباطات ناسالم زنان متاهل شهرهای تهران و استانبول

مریم یوسفی^۱، شهناز هاشمی^۲، بیتا شاه منصور^۳

تاریخ دریافت: ۰۰/۳/۱۷، تاریخ تایید: ۰۰/۶/۳۱

DOI: 10.22034/JCSC.2021.531794.2413

چکیده

طی سال‌های اخیر، رشد و پیشرفت تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و افزایش تصاعدی ضریب نفوذ اینترنت در ایران و در پناه آن، افزایش تعداد سایت‌ها، وبلاگ‌ها و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در این شبکه جهانی از یک سو و شکل‌گیری اپلیکیشن‌های مبتنی بر تلفن همراه از سوی دیگر، سهولت دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی، توجه ویژه کاربران به این شبکه‌ها را دنبال داشته است. حضور زنان در این فضا به عنوان نیمی از جمعیت اثرگذار جامعه، قابل تامل و هدف کلی نوشتار حاضر، مطالعه تطبیقی در زمینه بررسی عوامل تشدیدکننده ارتباطات ناسالم زنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی در شهرهای تهران و استانبول است.

این تحقیق، از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی و از نوع توصیفی - پیمایشی و از نظر هدف از نوع کاربردی است. جامعه آماری پژوهش، زنان ساکن شهرهای تهران و استانبول هستند. حجم نمونه آماری ۳۸۴ نفر تعیین و به منظور گردآوری اطلاعات با رویکرد میدانی از ابزار پرسشنامه محقق ساخته پس از تایید روایی و پایایی، به تعداد ۱۹۲ پرسشنامه برای توزیع در بین زنان تهرانی و به همین تعداد، با مشارکت زنان ساکن شهر استانبول بهره گرفته شده است.

بر اساس نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های تحقیق، بین شش ویژگی شبکه‌های اجتماعی (ارتباط آسان، سریع و نامحدود، در معرض فیلم و تصویرهای مبتذل بودن، ارزش زدایی مفاهیم ارزشی، عادی سازی بی بندوباری، ترویج تفکر آزاداندیشی، ارزش زدایی مفاهیم دینی و فضای آزاد در خانواده) با افزایش میزان ایجاد و تداوم ارتباطات ناسالم زنان ساکن شهر تهران در شبکه‌های اجتماعی در سطح ۹۹ درصد ارتباط معنی دار مثبت وجود دارد، همچنین نتایج حاصل گویای این مهم است که بین این شش ویژگی شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات ناسالم در شبکه‌های اجتماعی در زنان ساکن شهر استانبول در سطح یک درصد رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. با توجه به اینکه کلیه نمونه‌های مورد مطالعه، موافق حضور زنان در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بودند، ضرورت دارد که فرهنگ سازی و ارتقاء سواد رسانه ای دختران جوان (مادران آینده) و زنان، در اولویت برنامه‌های سیاستگذاری کلان جامعه قرار گیرد؛ تا استفاده از فضای مجازی در جهت آگاهی و ارتقاءدهی آنان و کارهای روزمره مفیدشان باشد.

کلیدواژه: شبکه‌های اجتماعی، زنان متاهل، ارتباط ناسالم

۱. دانشجوی دکتر علوم ارتباطات اجتماعی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران
a.usefi2000@gmail.com

۲. استاد مدعو گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران، دانشیار پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش برنامه ریزی آموزشی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Shahnaz_hashemi@yahoo.com

۳. استادیار گروه ارتباطات، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Shahmansori@yahoo.com

مقدمه

معانی متعدد برای رابطه ناسالم خانوادگی وجود دارد. از جمله این معانی، پیمان شکنی، نقض عهد و بی وفایی است. این قبیل ارتباطات، در پاره ای موقعیت‌های مختلف زمانی و مکانی، به خیانت تعبیر می‌شود. واژه خیانت نیز تعاریف و انواع مختلف دارد. از جمله، خیانت عاطفی زن خانواده که از نظر احساسی به مرد دیگری جز همسر خود علاقه مند می‌شود، از صحبت کردن با او لذت می‌برد و تمایل دارد اوقات فراغت خود را با او بگذراند. این نوع خیانت که در زندگی مشترک به عنوان خیانت زناشویی شناخته می‌شود؛ در بسیاری موارد، زمانی روی می‌دهد که به دلایل قابل تامل در حوزه جامعه شناسی، پیوند عاطفی با همسر ندارد یا احساس می‌کند به شخص دیگری جز همسر خود علاقه پیدا کرده است و از درمیان گذاشتن افکار و علایق خود با شخص سوم لذت می‌برد. این شکل خیانت، مسأله تکان دهنده برای زوج ها، خانواده و جامعه همچنین، پدیده ای نسبتاً رایج در زندگی امروزه جوامع بزرگ است. شرکت در روابط خارج از حیطه زناشویی، شیوع قابل توجه در جامعه ایرانی یافته است و آشفتگی‌های قابل توجهی برای افراد مرتکب، همسران و فرزندان آنها و نیز گستره اجتماعی به وجود می‌آورد. علی الخصوص در جامعه سنتی روجه گذار ایرانی، مردان، انتظار تک همسری در روابط جنسی و پرهیز از روابط نامشروع از همسران خود دارند. مردانی که به آنها خیانت می‌شود، احساساتی چون خسونت، عزت نفس پایین، اضطراب، بدبینی، افسردگی و درماندگی را تجربه می‌کنند. فرزندان که در این خانواده‌ها زندگی می‌کنند با مشکلات عدیده در پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و برقراری ارتباط با جامعه مواجهند. ناآرامی شدید عاطفی خانوادگی پس از افشای خیانت زنان، اغلب با آشفتگی‌های شناختی مانند نشخوار فکری، اختلال در تمرکز و عملکرد روزانه همراه با تغییر باورهای اعضای خانواده نسب به زنان، بی اعتمادی و احساس ناامنی در رابط همسران بروزمی یابد. ارتباطات ناسالم زنان، موجد استرس و آسیب‌های روحی-روانی و جسمی همسر خیانت دیده و فرزندان خانواده و در نتیجه آسیب‌های اجتماعی می‌شود (تریسی، ۲۰۰۰: ۶۰-۴۸).

از سوی دیگر، از جمله ویژگی‌های برجسته ارتباطات در دنیای معاصر این که در مقیاس جهانی صورت می‌گیرد و اپلیکیشن‌های شبکه‌های مجازی مبتنی بر تلفن همراه، به عنوان یکی از جدیدترین فناوری‌های ارتباطی فضا جهانی، در حوزه‌های متعدد اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، به کاربران برای حضور روابط اجتماعی موجود، پیدا کردن دوستان جدید، تغییر تکامل سایت‌ها

و شریک و سهمیم شدن در تجربه‌ها کمک می‌کنند و زمینه عضویت، فعالیت و مشارکت کاربران را فراهم می‌آورند. (ماریسون، ۲۰۱۰: ۲۸۴) حضور بیش از ۳۰ هزار وبلاگ‌نویس فعال زن در وبلاگستان فارسی و بیش از ۳۵ هزار وبلاگ‌نویس فعال زن در ترکیه و نیز حضور گستره آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، ([indicator/IT.NET.SECR data.worldbank.org/](http://indicator/IT.NET.SECR.data.worldbank.org/)) گواه این مدعاست.

یافته‌های پژوهشگران اجتماعی، حاکی از آن است که شبکه‌های اجتماعی مجازی، باعث تغییرات اساسی در نهاد خانواده شده و عوامل معناساز هویتی را دستخوش تغییر کرده‌اند. از این منظر، همانند دنیای واقعی، در فضای مجازی نیز زنان نیاز به امنیت دارند؛ اما گاهی این نیاز امنیتی در فضای مجازی نادیده گرفته می‌شود. به علت نامشخص بودن هویت‌ها و نیز امکان دسترسی به اطلاعات شخصی افراد، ممکن است به حریم خصوصی افراد تعدی شود که زمینه تسهیل ارتباطات ناسالم بین کاربران را فراهم می‌سازد. در این فضا، تهدیدهایی برای حریم خصوصی زنان وجود دارد؛ در صورتی که اطلاعات کافی در مورد مسائل امنیتی این فضا نداشته باشند و در تعامل‌های خود دقت نکنند، ممکن است مورد آسیب‌های جدی قرار بگیرند. (نشاط و جودیت، ۲۰۰۵: ۲۸)

ورود ابزار تکنولوژیک جدید از قبیل کامپیوتر و ماهواره و استفاده از فناوری اینترنت، سبب شده است بسیاری از افراد به ویژه در کشورهای جهان سوم دچار تغییر رفتار یا حتی تغییر شخصیت شوند. استفاده از فضای مجازی چت‌روم‌ها و شبکه‌های اجتماعی، تأثیر مستقیمی بر رفتار افراد جامعه و بخصوص زنان گذاشته است. البته آمار دقیق در ارتباط با روابط ناسالم در فضای مجازی و بخصوص در مورد زنان کشور ایران وجود ندارد. اما بر اساس آمار غیررسمی، پرونده‌های متعدد در دادسرای جرایم اینترنتی و همچنین دادگاه‌های خانواده جمهوری اسلامی ایران و هم در دادگاه‌های کشور همسایه ترکیه وجود دارد که یکی از طرفین این پرونده‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. از سوی دیگر بر اساس آمار رسمی منتشر شده، وزارت کشور ترکیه از تداوم عملیات دستگیری چهار هزار زن مظنون به فعالیت‌های مخرب و غیراخلاقی در شبکه‌های مجازی این کشور خبر می‌دهد. (<https://www.trt.net.tr/Persian/trkhyh-1/>)

شبکه‌های اجتماعی، عرصه وسیعی از اطلاعات و نموده‌های مختلف معنایی را ایجاد می‌کند. افراد در مواجهه با این فضا و تکثر منابع، در ایجاد ارتباط، دچار تعلیق (سردرگمی) می‌شوند. از بین رفتن زمان و مکان و نقش بیشتر فضا در دنیای مجازی تجلی آشکاری دارد. افراد در

مواجهه با این فضای دوم، بنیان‌های هویت خود و خانواده خود را متزلزل می‌بینند و دچار تردید و اضطراب می‌شوند.

شتاب اعجاب‌آور، رشد تصاعدی، همه‌گیری و همه‌جایی شبکه‌های اجتماعی، لزوم تحقیق بیشتر در آثار و پیامدهای اجتماعی آن را نشان می‌دهد. در مورد زنان نیز قدری پیچیده‌تر و قابل توجه است. زنان که به طور معمول و به دلیل نگاه سنتی حاکم بر نقش زن در جامعه همواره محدودیت‌هایی در تعامل اجتماعی داشته‌اند، در شبکه جهانی اینترنت، شکل جدیدی از حضور و تعامل را تجربه می‌کنند. علت اصلی این انتخاب، به عنوان حضور در یک محیط جدید، در درجه اول شناخت فضای مجازی اینترنت به عنوان یک پدیده نو و فراگیر اجتماعی و توجه به این نکته است که افزایش تصاعدی ضریب نفوذ اینترنت در ایران و در کنار آن افزایش تعداد سایت‌ها و وبلاگ‌های زنان و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی بر روی این شبکه جهانی و توجه ویژه کاربران زن ایرانی پا به پای دیگر کاربران، از مهم‌ترین دلایل احساس نیاز برای مطالعه در این زمینه است.

اهداف و اهمیت پرداختن به موضوع تحقیق

امروزه، موضوع زنان و توسعه، از مهم‌ترین سرفصل‌های برنامه ریزی اجتماعی-اقتصادی در جهان است. توسعه، متضمن ایجاد فرصت مناسب برای ایفای نقش شهروندان در رشد و پیشرفت جامعه در کنار تأمین نیازهای انسانی است. در این میان، تجربه‌های کشورهای گوناگون، تأکید بر اهمیت جایگاه زنان در میان مجموعه عوامل توسعه را مشخص می‌کند. البته نمی‌توان سهم عواملی از قبیل منابع طبیعی، سرمایه، مدیریت، فناوری و مواردی از این دست را نادیده گرفت؛ اما زنان، حسب فراگیری، آموزش، مهارت و کارآمدی سهم غیرقابل انکاری در بسترسازی توسعه دارند. برای نمونه، کشورهای موفق همچون کره جنوبی، از ظرفیت نیروی انسانی در کنار ایجاد فرصت برابر، برای زنان و مردان جامعه بهره‌بردار کرده‌اند.^۱ در مطالعات

۱. این کشور، از لحاظ شاخص توسعه انسانی توانسته است طی سه دهه، از امتیاز ۰/۶۴ در ۱۹۸۰ به ۰/۹۰۹ در ۲۰۱۸ و رتبه ۱۲ جهانی دست یابد. تولید ناخالص داخلی آن رشد پنج برابری در این دوره یافته است. آخرین نرخ بیکاری معادل ۳/۳ درصد گزارش شده است. در شاخص سلامت نیز این کشور توانسته است از امتیاز ۰/۷۲۷ به ۰/۹۵۸ دست یابد. نرخ امید به زندگی در جمعیت زنان این کشور در سال ۲۰۲۰، ۸۴/۴ گزارش شده است. در زمینه نرخ مشارکت اقتصادی زنان نیز این کشور از جمله کشورهای موفق به شمار می‌آید، به گونه‌ای که نرخ مشارکت اقتصادی زنان آن در سال ۲۰۲۰، ۵۵ درصد بوده است. شایان ذکر است حدود ۲۰ درصد کرسی‌های پارلمان آن به زنان تعلق دارد

حوزه جنسیت، به ارتباط این متغیر با توسعه توجه شده است. مروری بر یافته‌های این مطالعات نشانگر اهمیت جایگاه زنان در این فرآیند است.

توسعه یک جامعه، نیازمند زنان و مادران مسئولیت پذیر و سالم از لحاظ حسی و روانی است. به لحاظ جمعیت شناختی، نیمی از جمعیت جهان را زنان تشکیل می‌دهند. برخورد با آنان به عنوان جنس دوم و نیز مشارکت رسمی اندک آنان در ساختار مدیریتی جوامع، نوعی چالش محسوب می‌شود. این چالش، جایگاه آنان را به سبب نقش‌ها و کار ویژه در فرزند آوری، فرزندپروری و جامعه پذیری نسل‌های آتی، انجام امور خانواده و خدمات رسانی به اعضا، متزلزل نمی‌کند. طرح موضوعاتی چون نابرابری جنسیتی و تبعیض، شکاف جدی میان دو جنس ایجاد کرده است. شکافی که در سایه الزامات، محدودیت‌های اجتماعی، قوانین، هنجارها و قواعد و آداب و رسوم ویژه جامعه رشد می‌کند و تبعیض‌های مضاعف (بسته به ماهیت و شدت این عوامل) برای زنان رقم می‌زند. اشراف بر این مهم، موجب شده است ابعاد گوناگون مشارکت زنان به عنوان شاخص‌های جهانی توسعه محسوب شود و بهبود وضعیت آنان، بر خورداری از سطوح بالاتر دسترسی به امکانات و ارتقا سطح توسعه یافتگی جوامع در اولویت قرار گیرد.

البته کسب رتبه‌های برتر توسعه یافتگی، به معنای امحای کامل نابرابری جنسیتی نیست. امروز، زنان ۴۹/۶ درصد جمعیت کل جهان و حدود ۴۰ درصد نیروی کار بخش رسمی را به خود اختصاص داده‌اند. با آنکه ۶۶ درصد کار جهان را انجام می‌دهند و ۵۰ درصد مواد غذایی جهان را تولید می‌کنند، ۱۰ درصد درآمد جهان را به خود اختصاص می‌دهند و ۲۱ درصد کرسی‌های پارلمانی را دارا هستند. در کشورهای در حال توسعه، نرخ مرگ و میر آنان نسبت به مردان بیشتر است و دختران کمتر از پسران در مدارس ثبت نام می‌کنند. کشورهای پیشرفته نیز از این قاعده مستثنا نیستند. در نروژ که رتبه یک به لحاظ شکاف جنسیتی دارد، زنان ۳۹/۶ درصد کرسی‌های پارلمان را احراز کرده‌اند. نرخ مشارکت اقتصادی زنان نروژ در سال ۲۰۱۸ با اندکی افزایش به ۶۱/۷ در مقابل ۷۰/۱ درصد نرخ مشارکت اقتصادی مردان رسیده است.^۱

در همین جهان که عمر بیشتر کشورها به جنگ جهانی اول بازمی‌گردد، ایران و ترکیه کشورهای هستند که برای قرون متمادی همسایه بوده‌اند. با ظهور اسلام، مردمان هر دو کشور به این دین گرویدند. اکثریت جمعیت این دو کشور را مسلمانان تشکیل می‌دهند. البته

۱. ر. ک گزارش دبیرخانه کمیته ملی، سند جاکارتا، کمیته ملی ششمین کنفرانس جهانی زن پکن، از انتشارات کمیته، صفحه ۴-۲

در ترکیه اسلام رنگ و بوی تسنن دارد و ایران به عنوان کانون تشیع شناخته می‌شود؛ اما نزدیکی ارزش‌ها و تاریخ متمدنی همسایگی، به نزدیکی فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌ها انجامیده است. این دو کشور در اذهان عمومی به عنوان کشورهای اسلامی شناخته می‌شوند و به طور رسمی، هر دو عضو سازمان کشورهای اسلامی هستند. در بعد سیاسی و اقتصادی، همکاری‌های متعدد^۱ دارند، نرخ شهرنشینی و نسبت جنسیتی^۲ مشابه دارند، امتیاز نسبتاً نزدیکی در توسعه^۳ انسانی نیز کسب کرده اند. در مجموع، می‌توانند با انتقال تجارب موفق، ضمن اشراف به موانع و عوامل بازدارنده به برنامه ریزی‌های اثربخش تری دست یابند. استخراج شاخص‌ها و مؤلفه‌ها، تحلیل و بررسی آنان، یکی از راه‌های کسب اطلاعات در این خصوص است.

بر اساس یافته‌های حاصل از ادبیات نظری پژوهش حاضر، از اوایل دهه هشتاد هجری شمسی، ردپای شبکه‌های اجتماعی در پرونده‌های دادگاه‌های خانواده در ایران دیده شده است. مقایسه آمار پرونده‌های دادگاه‌های خانواده در سال‌های دهه ۹۰، نشان دهنده سیر صعودی و فزاینده این پرونده‌ها، به ویژه پرونده‌هایی که از ناحیه زوجه تشکیل می‌شود، است. از یافته‌های مهم ادبیات نظری پژوهش این که ۸۵ درصد پرونده‌های دادگاه‌های خانواده شهر تهران از طرف زنان تشکیل شده است. بیشترین نوع دادخواست مردان، تمکین و طلاق و بیشترین نوع دادخواست زنان مطالبه مهریه و طلاق بوده است. البته آمار حاکی از آن است که حدود ۳۳ درصد پرونده‌ها، به حضور نامتعارف یکی از زوجین در فضای شبکه‌های اجتماعی آغازگر اختلافات خانوادگی مربوط بوده است؛ اما به دلیل آن که در قانون خانواده، اصلی ذیل این محور موضوعی وجود ندارد، عواملی از قبیل اعتیاد، دخالت‌های اطرافیان، تفاوت طبقاتی، ازدواج اجباری و تفاوت سنی بالا به عنوان زمینه ساز اختلاف بین زوجین بیان شده که باعث مراجعه آنها به دادگاه‌های خانواده شده است.

تحقیق حاضر، با هدف اصلی شناسایی نقش تشدید کننده شبکه‌های اجتماعی در ایجاد و تداوم روابط ناسالم زنان متاهل شهر تهران و استانبول انجام شده است. برای دستیابی به این

۱. در سال ۲۰۲۰ نرخ شهرنشینی ایران ۶۹/۹ درصد و ترکیه ۷۱/۵ درصد بوده است.

۲. طبق آخرین آمارها ۴۹ درصد جمعیت ایران و ۵۱ درصد جمعیت ترکیه را زنان تشکیل می‌دهد-

۳. براساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، سال ۲۰۲۰ ایران ۷۴/۲ و رتبه ۷۶ جهانی و ترکیه امتیاز ۷۲/۲ رتبه ۹۰ جهانی را به خود اختصاص داده اند.

هدف، متغیرهایی از قبیل درگیر شدن با بهره‌مندی از ارتباط آسان، سریع و نامحدود، دلبستگی از طریق در معرض پست‌های غیراخلاقی بودن، بی‌توجهی به ارزش‌های انسانی، سرسپردگی و ترویج و عادی‌سازی بی‌بندوباری و خیانت، کاهش میزان باور ارزش‌های دینی و ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در شبکه‌های اجتماعی، برگرفته از مولفه‌های مورد تأکید دیدگاه‌ها و نظریه‌های پشتیبان علمی از جمله نظریه کنترل، نظریه پیوند افتراقی سادرلند و نظریه جامعه شبکه‌ای کاستلز مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

موضوع اصلی نظریه کنترل (از نظریه‌های با نفوذ حوزه جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی و جرم در تحلیل و تبیین کج‌رفتاری‌های اجتماعی) کج‌رفتاری ناشی از نبود کنترل اجتماعی است. فرض اصلی نظریه این است که افراد به طور طبیعی تمایل به کج‌رفتاری دارند و اگر تحت کنترل قرار نگیرند چنین می‌کنند (رگلس، ۱۹۷۳: ۵۷-۵۵) کج‌رفتاری اشخاص، بیش از آن که ناشی از نیروهای محرک به سوی نابهنجاری باشد محصول عدم ممانعت است (نای، ۱۹۵۸: ۹-۳).
رگلس استدلال می‌کند چهار رشته پیوستگی وجود دارد:

(<http://rasekhoon.net/article/show>)

- **دلبستگی:** میزان توجه و حساسیت فرد نسبت به دیگران و دیدگاه‌ها و توقعاتشان
  - **سرسپردگی:** میزان همراهی پاداش‌ها و مجازات‌های اجتماعی با رفتار هم‌نوا و نابهنجار افراد
  - **درگیر بودن:** میزان اوقاتی که فرد در فعالیتهای عادی اجتماعی صرف می‌کند
  - **باور داشتن:** میزان اعتبار اخلاقی هنجارهای اجتماعی برای فرد، یا میزان درونی کردن هنجارهای اجتماعی
- نظریه پیوند افتراقی ادوین سادرلند نیز مشهورترین نظریه از مجموع نظریه‌های جامعه‌پذیری یا یادگیری در مباحث کج‌رفتاری اجتماعیست. طبق این نظریه، افراد به این علت کج‌رفتار می‌شوند که تعداد تماس‌های انحرافی آنان بیش از تماس‌های غیرانحرافی‌شان است. تفاوت تعامل افراد با کسانی که ایده‌های کج رفتارانه دارند نسبت به افرادی که از ایده‌های هم‌نواپانه برخوردارند (تماس بیشتر با کج‌رفتاران یا ایده‌های کج‌رفتاری) علت اصلی کج‌رفتاری آن‌هاست. خلاصه رویکرد سادرلند به مسأله کج‌رفتاری به دلیل اهمیت فراوان آن عبارت است از:
- کج‌رفتاری یادگرفتنی است نه ارثی است و نه محصول بهره‌هوشی پایین یا آسیب مغزی و امثال آن.

- کج رفتاری در تعامل با دیگران آموخته می‌شود.
  - یادگیری کج رفتاری در حلقه درون گروه آغاز می‌شود. رسانه‌های جمعی و مطبوعات نقش دوم دارند.
  - کج رفتاری آموختن فنون خلاف کاری و سمت و سوی خاص انگیزه‌ها، کشش‌ها و گرایش‌هاست.
  - سمت و سوی خاص انگیزه‌ها و کشش‌ها از تعریف‌های مخالف و موافق هنجارها یاد گرفته می‌شود.
  - هر فرد به دلیل بیشتر بودن تعریف‌های موافق تخلف، به نسبت تعریف‌های موافق با هم‌نوایی با هنجارها کج رفتار می‌شود. این نکته، قضیه کلیدی نظریه سادرلند است.
  - پیوندهای افتراقی ممکن است از نظر فراوانی، دوام، رجحان و شدت، متفاوت باشند.
  - فرایند یادگیری کج رفتاری از طریق تعامل با هم‌نویان، ساز و کارهای مشابهی با انواع یادگیری دیگر دارد.
  - کج رفتاری (تجلی ارزش‌های کلی) را نمی‌توان با ارزش‌های کلی تبیین کرد. (سادرلند و کرسی، ۱۹۶۶: ۸۳-۷۷)
- از نظریه جامعه شبکه ای کاستلز نیز برای پشتیبانی علمی این پژوهش استفاده شده است. "جامعه شبکه ای، شکلی از جامعه است که به گونه فزاینده روابط را در شبکه‌های رسانه ای سامان می‌دهد؛ شبکه هایی که بتدریج جایگزین شبکه‌های اجتماعی ارتباطات رودررو می‌شوند، یا آنها را تکمیل می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی و رسانه ای در حال شکل دادن "شیوه سازمان دهی" اصلی و "ساختارهای" بسیار مهم جامعه مدرن هستند. این شبکه‌ها تمام واحدها و قسمت‌های این صورت بندی (افراد، گروه‌ها و سازمان ها) را به طور روزافزون به هم متصل می‌کند". (مهدی زاده، ۱۹۳۱: ۸۱۳) کاستلز معتقد است از آن جا که شبکه‌ها بدون هیچ محدودیتی گسترش می‌یابند، ابزاری برای فعالیت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی هستند. (کاستلز، ۱۳۸۰: ۹۷)

یافته‌های پژوهش

هرچند این مطالعه به روش کمی از نوع علی که به تحقیقات پس رویدادی نیز مشهور است انجام شده، جای داده‌های کیفی در آن خالیست. با این وجود، مطالعه شاخص‌ها در سطح دو کشور و به کمک داده‌های بومی، تا حد زیادی راه گشای اهداف این مطالعه تطبیقی بوده است.

در این پژوهش، محقق در پی کشف علل یا عوامل مبادرت به ایجاد و نگهداری ارتباطات ناسالم در فضای شبکه‌های اجتماعی و دستیابی به هدف اصلی پژوهش، با ابزار پرسشنامه اقدام به جمع آوری و داده پردازی اطلاعات کرده است.

جدول شماره ۱- توزیع فراوانی تطبیقی پاسخگویان حسب سن

زنان استانبول			زنان تهران			شهر محل اقامت گروه سنی
درصد تجمعی	درصد	فراوانی	درصد تجمعی	درصد	فراوانی	
5/7	5/7	11	14/1	14/1	27	سال ۳۰-۳۴
32/8	27/1	52	37/5	23/4	45	سال ۳۵-۳۹
54/2	21/4	41	51	13/5	26	سال ۴۰-۴۴
82/8	28/6	55	80/7	29/7	57	سال ۴۵-۴۹
100	17/2	33	100	19/3	37	بیشتر از ۴۹ سال
	100	192		100	192	جمع

بر اساس آمار مندرج در جدول، به تعداد برابر معادل ۱۹۲ نفر از هر شهر و جمعا ۳۸۴ نفر زنان متاهل ساکن دو شهر تهران و استانبول (نمونه مطالعاتی تحقیق) به پرسشنامه‌های تحقیق پاسخ داده اند. همچنین، بر اساس تاکیدات مورد نظر محقق و با توجه به شاخص‌های استخراجی از ادبیات نظری تحقیق، قرار بر آن شد که زنان گروه سنی ۳۰ سال و بالاتر مورد مطالعه قرار گیرند.

بر اساس آمار این جدول، گروه‌های سنی ۳۰ تا ۳۴ سال ساکن شهر استانبول، کمتر از زنان ساکن تهران و گروه‌های سنی ۴۵ سال و بالاتر (مورد تاکید پژوهش حاضر) بیشتر برای تکمیل پرسشنامه آمادگی داشته اند.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی تطبیقی ارتباط آسان، سریع و نامحدود ناسالم زنان متاهل شهر

تهران و استانبول در شبکه‌های اجتماعی

جمع	محل سکونت		ارتباط آسان، سریع و نامحدود ناسالم	
	ترکیه	تهران	تعداد	خیلی کم
۶۳	۳۳	۳۰	تعداد	خیلی کم
۱۶,۴	%۱۷,۲	%۱۵,۶	درصد	
۸۴	۶۹	۱۵	تعداد	کم
۲۱,۹	%۳۵,۹	%۷,۸	درصد	

ادامه جدول شماره ۲: توزیع فراوانی تطبیقی ارتباط آسان، سریع و نامحدود ناسالم زنان متاهل
شهر تهران و استانبول در شبکه‌های اجتماعی

جمع	محل سکونت		ارتباط آسان، سریع و نامحدود ناسالم	
	تهران	ترکیه	تعداد	تأیدی
۱۳۵	۶۵	۷۰	تعداد	تأیدی
%۳۵,۲	%۳۳,۹	%۳۶,۵	درصد	
۱۰۲	۸۲	۲۰	تعداد	زیاد
%۲۶,۵	%۴۲,۷	%۱۰,۴	درصد	
۳۸۴	۱۹۲	۱۹۲	تعداد	جمع
%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰	درصد	

با توجه به آمار مندرج در جدول شماره ۲، زنان متأهل ساکن تهران، بیشتر از زنان ساکن استانبول، از ارتباطات ناسالم ناشی از امکان ارتباط آسان، سریع و نامحدود شبکه‌های اجتماعی استقبال می‌کنند. ارقام مندرج در جدول بالا حاکی از آن است که سهولت و سرعت دسترسی نامحدود، برای قریب نیمی از پاسخگویان حایز اهمیت است. این در حالی است که اکثریت زنان ساکن شهر استانبول گزینه‌های تأیدی و زیاد را انتخاب کرده اند.

جدول شماره ۳: توصیف تطبیقی میانگین ارتباط آسان و سریع و نامحدود در شبکه‌های اجتماعی

در زنان متاهل شهر تهران و استانبول

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۱/۰۶۵۲۶	۳/۰۳۶۵	۱۹۲	تهران
۰/۸۹۲۴۳	۲/۴۰۱۰	۱۹۲	استانبول

جدول شماره ۴: آزمون مقایسه ارتباط آسان، سریع و نامحدود ناسالم زنان متاهل شهر تهران و

استانبول در شبکه‌های اجتماعی

سطح معناداری	درجه آزادی	T محاسبه شده
۰/۰۰۰	۳۸۲	۶/۳۳۶

با توجه به ارقام، ارتباط آسان، سریع، نامحدود و ناسالم در شبکه‌های اجتماعی توسط زنان متاهل تهرانی خیلی بیشتر از زنان متاهل ترک است و بین این دو تفاوت زیاد وجود دارد.

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی ارتباط رفتار متعصبانه همسران با افزایش میزان حضور زنان متأهل در فضای مجازی

جمع	محل سکونت		رفتارهای متعصبانه همسران	
	استانبول	تهران	تعداد	درصد
۳۹	۱۷	۲۲	تعداد	۱۱,۵%
			درصد	
۱۰۴	۷۲	۳۲	تعداد	۱۶,۷%
			درصد	
۱۵۸	۸۳	۷۵	تعداد	۳۹,۱%
			درصد	
۷۲	۲۰	۵۲	تعداد	۲۷,۱%
			درصد	
۱۱	۰	۱۱	تعداد	۵,۷%
			درصد	
۳۸۴	۱۹۲	۱۹۲	تعداد	۱۰۰%
			درصد	

رفتارهای متعصبانه همسران، جایی با حضور زنان در شبکه‌های اجتماعی ارتباط معنادار می‌یابد که بر اساس یافته‌های نظری تحقیق به نظر می‌رسد زنان متأهل از فضای بی‌اعتمادی ناشی از تعصب و غیرت همسران خود رنج می‌برند. این ادعا ناشی از آن است که ۴۱ درصد پاسخگویان اعم از زنان تهرانی و زنان ساکن شهر استانبول، گزینه تا حدودی را انتخاب کرده‌اند. البته، حدود ۱۹ درصد پاسخگویان نیز گزینه زیاد را انتخاب کرده‌اند؛ اما به ازای ۵,۷ درصد زنان تهرانی که گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند. هیچ زن ترک استانبول به این گزینه توجه نکرده است.

جدول شماره ۶: مقایسه میانگین حساسیت و غیرت همسران در شبکه‌های اجتماعی در زنان

متاهل شهر تهران و استانبول

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
1.06338	2.9896	192	تهران
.79751	2.5521	192	استانبول

آمار مندرج در جدول شماره ۶ نشان می‌دهد حساسیت و غیرت همسران در شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل شهر تهران ۲/۹ و در بین زنان متأهل شهر استانبول ۲/۵ است.

جدول شماره ۷- آزمون بررسی مقایسه تعصب و غیرت همسران زنان متأهل و ارتباط ناسالم در

شبکه‌های اجتماعی

T محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری
۴/۵۶۱	۳۸۲	۰/۰۰۰

میزان T برابر 4.561 و درجه آزادی آن برابر 382 با سطح معناداری 0.000 است. چون میزان سطح معناداری از ۰,۰۱ کمتر است. در نتیجه می‌توان با ۹۹ درصد اطمینان و یک درصد خطا گفت رفتار متعصبانه همسران ساکن تهران، افزایش میزان حضور در شبکه‌های اجتماعی و ایجاد و تداوم ارتباط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی را تایید می‌کنند، نسبت به زنان متأهل شهر استانبول بیشتر است. با توجه به میانگین نشان داده شده می‌توان به این نتیجه رسید که به دلیل شرایط موجود در جامعه ایران و عرف جامعه و بافت سنتی خانواده‌ها، رفتاری که حکایت از حس مالکیت مردان بر زنان دارد و در جوامع سنتی غیرت و تعصب نامیده می‌شود، در مردان ایرانی، سبب تمایل زنان به پناه بردن به شبکه‌های اجتماعی و احتمالاً در معرض ارتباطات ناسالم بودن در این شبکه‌ها می‌شود.

جدول شماره ۸. فراوانی تطبیقی ارتباط اعتقاد به ترویج و عادی سازی بی بندوباری با خیانت در

شبکه‌های اجتماعی زنان متأهل

جمع	محل سکونت		اعتقاد به ترویج و عادی سازی بی بندوباری و خیانت	
	استانبول	تهران		
۸	۰	۸	تعداد	خیلی کم
٪۲	۰	٪۴,۲	درصد	
۲۴	۴	۲۰	تعداد	کم
٪۶,۳	٪۲,۱	٪۱۰,۴	درصد	
۳۰	۱۴	۱۶	تعداد	تاحدی
٪۷,۸	٪۷,۳	٪۸,۳	درصد	
۲۲۹	۱۲۷	۱۰۲	تعداد	زیاد
٪۵۹,۶	٪۶۶,۲	٪۵۳,۱	درصد	
۹۳	۴۷	۴۶	تعداد	خیلی زیاد
٪۲۴,۳	٪۲۴,۴	٪۲۴	درصد	
۳۸۴	۱۹۲	۱۹۲	تعداد	جمع
٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰	درصد	

زنان متأهل ساکن شهر استانبول، بیشتر از زنان تهرانی به ترویج و عادی سازی بی بندوباری و خیانت در شبکه‌های اجتماعی اعتقاد دارند. از همین رو، کمتر به ارتباط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی مبادرت می‌کنند.

جدول شماره ۹: مقایسه میانگین اعتقاد به ترویج و عادی سازی بی بندوباری و خیانت در

شبکه‌های اجتماعی در زنان متاهل

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
1.04350	3.8229	192	تهران
.62137	4.1302	192	استانبول

جدول، حکایت از اعتقاد به ترویج و عادی سازی بی بندوباری و خیانت در شبکه‌های اجتماعی در بین زنان متاهل شهر تهران ۳/۸ و در بین زنان متاهل شهر استانبول ۴/۱ دارد.

جدول شماره ۱۰: بررسی مقایسه اعتقاد به ترویج و عادی سازی بی بندوباری و خیانت در شبکه‌های

اجتماعی در زنان متاهل

سطح معناداری	درجه آزادی	T محاسبه شده
.001	382	3.506

با ۹۹ درصد اطمینان و یک درصد خطا هر دو گروه معتقدند شبکه‌های اجتماعی خیانت و عادی سازی بی بندوباری را رواج می‌دهد و در مقام مقایسه، زنان استانبول به این موضوع بیشتر اعتقاد دارند.

جدول شماره ۱۱: رابطه بین زندگی بی بند و بار در شبکه‌های اجتماعی در زنان متاهل شهر تهران و

استانبول

جمع	محل سکونت		داشتن زندگی بی بند و بار و بی توجهی به ارزش‌های دینی	
	تهران	ترکیه		
28	16	12	تعداد	کم
%۷,۳	%۸,۳	%۶,۳	درصد	
24	14	10	تعداد	تاحدی
%۶,۳	%۷,۳	%۵,۲	درصد	
237	107	130	تعداد	زیاد
%۶۱,۷	%۵۵,۷	%۶۷,۷	درصد	
95	55	40	تعداد	خیلی زیاد
%۲۴,۷	%۲۸,۷	%۲۰,۸	درصد	
384	192	192	تعداد	جمع
100.0%	50.0%	50.0%	درصد	

هر دو گروه زنان متأهل تهران و استانبول به داشتن زندگی مختلط و بی توجهی به ارزش‌های دینی در شبکه‌های اجتماعی اعتقاد دارند و تفاوت چندانی در دیدگاه آنها نسبت به این موضوع وجود ندارد.

جدول شماره ۱۲: مقایسه میانگین بی توجهی به ارزش‌های دینی و ارتباط ناسالم زنان در

شبکه‌های اجتماعی

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
.83314	4.0469	192	تهران
.71562	4.0313	192	استانبول

جدول شماره ۱۳: آزمون بی توجهی به ارزش‌های دینی زنان متأهل شهر تهران و استانبول و

ارتباط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی

T محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری
.197	382	.844

میزان T برابر ۰.۱۹۷ و درجه آزادی آن برابر ۳۸۲ با سطح معناداری ۰.۸۴۴ است. چون میزان سطح معناداری از ۰.۰۵ بیشتر است. در نتیجه، داشتن بی توجهی به ارزش‌های دینی در بین زنان متأهل شهر تهران و استانبول در شبکه‌های اجتماعی تفاوت معنی دار وجود ندارد. هر دو گروه مورد بررسی، در این موضوع اتفاق نظر دارند که زندگی مختلط و بدحجابی و بی حجابی در شبکه‌های اجتماعی و به تصویر کشیدن آن مانعی ندارد.

جدول شماره ۱۴: رابطه بین اعتقاد به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در

شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل

جمع	محل سکونت		اعتقاد به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده	
	ترکیه	تهران	تعداد	درصد
10	6	4	تعداد	خیلی کم
۲,۶%	۳,۱%	۲%	درصد	
31	15	16	تعداد	کم
۸,۱%	۷,۸%	۸,۳%	درصد	
92	57	35	تعداد	تاحدی
۲۳%	۲۹,۷%	۱۸,۲%	درصد	
223	114	109	تعداد	زیاد
۵۹%	۵۹,۴%	۵۶,۹%	درصد	
28	0	28	تعداد	خیلی زیاد
۷,۳%	۰	۱۴,۶%	درصد	
384	192	192	تعداد	جمع
۱۰۰%	۱۰۰%	۱۰۰%	درصد	

زنان متأهل تهرانی بیشتر از زنان متأهل ساکن شهر استانبول به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در زمینه حضور در شبکه‌های اجتماعی اعتقاد دارند. هیچ یک از زنان ساکن شهر استانبول، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نکرده اند ۲۸ نفری که این گزینه را انتخاب کرده اند، جمله ساکن شهر تهران هستند. به عبارت دیگر، بیش از ۷۱ درصد زنان تهرانی بر این باور هستند که حضور در شبکه‌های اجتماعی و ارتباط با افراد گوناگون، تفکر آزاد اندیشی در فضای خانواده را اشاعه می‌دهد. این مهم را مثبت ارزیابی می‌کنند. در مورد انتخاب گزینه‌های زیاد، تاحدی، کم و خیلی کم، تاحدودی با هم برابر هستند..

جدول شماره ۱۵: مقایسه میانگین اعتقاد به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در

شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
.88458	3.7344	192	تهران
.77114	3.4531	192	استانبول

اعتقاد به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در شبکه‌های اجتماعی در بین زنان متأهل شهر تهران ۳/۷ و در بین زنان متأهل شهر استانبول ۳/۴ است.

جدول شماره ۲۶: نتایج آزمون T جهت بررسی مقایسه اعتقاد به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای

آزاد در خانواده در شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل شهر تهران و استانبول

Tمحاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری
3.321	382	.001

با ۹۹ درصد اطمینان و یک درصد خطا می‌توان گفت زنان متأهل شهر تهران بیشتر از زنان متأهل شهر استانبول به ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در شبکه‌های اجتماعی اعتقاد دارند. میانگین جدول شماره ۲۵ نشان می‌دهد هر دو گروه مورد بررسی تا حدی معتقدند در شبکه‌های اجتماعی تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده ترویج می‌شود اما زنان شهر تهران بیشتر به این موضوع معتقدند.

جدول شماره ۱۷: توزیع فراوانی تطبیقی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل

تهران و استانبول

جمع	محل سکونت		میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی	
	تهران	ترکیه		
10	0	10	تعداد	کم
	۰	%۵,۲	درصد	
69	24	45	تعداد	تأحدی
	%۱۲,۵	%۲۳,۴	درصد	
193	95	98	تعداد	زیاد
	%۴۹,۵	%۵۱	درصد	
112	73	39	تعداد	خیلی زیاد
	65.2%	34.8%	درصد	
384	192	192	تعداد	جمع
	%۱۰۰	%۱۰۰	درصد	

زنان متأهل ساکن شهر استانبول بیشتر از زنان متأهل تهرانی از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.

جدول شماره ۲۸: جدول توصیفی تطبیقی میانگین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در زنان

متأهل تهران و استانبول

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
.79422	3.8646	192	تهران
.66512	4.2552	192	استانبول

استفاده از شبکه‌های اجتماعی در بین زنان متأهل شهر تهران $\frac{3}{8}$ و در بین زنان متأهل شهر استانبول $\frac{4}{2}$ است.

جدول شماره ۲۹: نتایج آزمون T جهت بررسی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در زنان متأهل

شهر تهران و استانبول

T محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری
5.225	382	.000

با ۹۹ درصد اطمینان و یک درصد خطا، زنان هر دو گروه مورد بررسی از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند اما زنان شهر استانبول به میزان بیشتری از این شبکه‌ها استفاده می‌کنند.

جدول شماره ۲۰: توزیع فراوانی تطبیقی رابطه سن و روابط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی زنان

متاهل تهران

جمع	سن					روابط ناسالم	
	بیشتر از ۴۹ سال	۴۵-۴۹ سال	۴۰-۴۴ سال	۳۵-۳۹ سال	۳۰-۳۴ سال	تعداد	کم
75	6	10	3	29	27		
100.0%	8.0%	13.3%	4.0%	38.7%	36.0%	درصد	
23	8	7	8	0	0	تعداد	تاحدی
100.0%	34.8%	30.4%	34.8%	.0%	.0%	درصد	
94	23	40	15	16	0	تعداد	زیاد
100.0%	24.5%	42.6%	16.0%	17.0%	.0%	درصد	
192	37	57	26	45	27	تعداد	جمع
100.0%	19.3%	29.7%	13.5%	23.4%	14.1%	درصد	

ارتباطات ناسالم در فضای مجازی زنان گروه‌های سنی ۳۰ تا ۴۴ سال با تفاوت معنادار به مراتب خیلی کمتر از ارتباطات ناسالم زنان متاهل فعال در شبکه‌های اجتماعی در گروه سنی ۴۵ سال و بیشتر است. فقط حدود ۲۰ درصد پاسخگویان یا ارتباط ناسالم در شبکه‌های مجازی ندارند یا به میزان کم ارتباط ناسالم دارند. در مقابل، پاسخ‌های ۶۳ نفر از پاسخگویان با معادل کمی بیشتر از ۶۷ درصد پاسخگویان در گروه‌های سنی ۴۵ سال و بالاتر، حکایت از این مهم دارد که دارای ارتباطات ناسالم در فضای مجازی هستند. از سوی دیگر، ارتباطات ناسالم در فضای شبکه‌های مجازی در گروه‌های سنی ۴۵ سال و بالاتر ساکن شهر تهران تفاوت معنادار با زنان ساکن استانبول دارد.

جدول شماره ۲۱: آزمون خی دو جهت بررسی رابطه بین سن و روابط ناسالم در شبکه‌های

اجتماعی در زنان متاهل شهر تهران

آزمون	مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری	ضریب همبستگی اسپیرمن
خی دو	90.830	8	.000	.502

با ۹۹٪ اطمینان و ۱٪ خطا می‌توان گفت بین سن و روابط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی در زنان متاهل شهر تهران رابطه معنی دار وجود دارد، میزان ضریب همبستگی اسپیرمن این دو متغیر برابر ۵۰۲ است. این میزان ضریب همبستگی بیان کننده ارتباط متوسط بین دو

متغیر است. بنابراین، هر چه سن زنان متأهل شهر تهران بیشتر می‌شود روابط ناسالم در شبکه‌های اجتماعی نیز بیشتر می‌شود. زنانی که عزت نفس پایینی دارند و دچار افسردگی و ترومای حل نشده از دوره کودکی هستند یا به دنبال تأیید از طریق فعالیت‌های جنسی و عاشقانه هستند، بیشتر ممکن است درگیر خیانت شوند. زمانی که کسی با آنها رابطه برقرار می‌کند، احساس ارزشمندی، خواستنی و دوست داشتنی بودن می‌کنند.

نتیجه گیری

امروزه، شبکه‌های اجتماعی مجازی، معانی و مفاهیم را تحت تأثیر قرار داده و به تعبیری، ارتباطات شبکه ای در حال دگرگون کردن ارتباطات انسانی است. عوامل عاطفی و شخصیتی، بر رفتار افراد در روابط بین فردی و همچنین راه‌های انتخابی برای شکل‌گیری روابط تأثیر مهمی دارد. استفاده از اینترنت و بالتبع، شبکه‌های اجتماعی (در این پژوهش، در بین زنان متأهل)، به سرعت رو به افزایش است. بر همین اساس، با توجه به نقش اثرگذار این گروه عظیم اجتماعی بر حفظ کیان خانواده و آینده هر جامعه که با تربیت نسل آینده ارتباط مستقیم دارد، متغیرهایی همچون ترویج و عادی سازی بی بندوباری در ارتباطات فرازناشویی، کم توجهی به ارزش‌های انسانی ناشی از دسترسی آسان، سریع و نامحدود به فضای مجازی و در معرض پست‌های غیراخلاقی بودن، ارزش زدایی دینی و ترویج تفکر آزاداندیشی و فضای آزاد در خانواده در شبکه‌های اجتماعی ما را در شناخت بیشتر زنان کاربر این شبکه‌ها یاری می‌دهد. تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر خانواده، مورد اذعان همه افراد جامعه است؛ علی‌الخصوص، طی سال‌های اخیر، روند نامطلوبی در خانواده‌ها داشته است تا جایی که برخی، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را عامل تسهیل و تشدید ایجاد و نگهدارنده ارتباطات ناسالم فرازناشویی می‌دانند. برخی زنان متأهل کاربر شبکه‌های اجتماعی تا جایی پیش رفته اند که زندگی خانوادگی آنان تحت تأثیر قرار گرفته و مشکلاتی برای آنها به وجود آمده است. گاهی نیز زندگی برخی زنان در اثر استفاده از این شبکه‌ها به مرز فروپاشی خانواده رسیده است.

پژوهش حاضر، با هدف بررسی تطبیقی رابطه حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تسهیل و تشدید ارتباطات ناسالم در زنان متأهل ساکن شهرهای تهران و استانبول انجام شده است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های تحقیق حاکی از آن است که تفاوت معنادار در ارتباطات ناسالم خارج از چارچوب خانواده در بین زنان متأهل ساکن شهر تهران و استانبول

وجود دارد. حاصل یافته‌های پژوهش، گویای آن است که جامعه ایرانی در مقایسه با کشور ترکیه، در معرض آسیب‌های اجتماعی جدی تری ناشی از رهاشدگی فضای مجازی در خانواده قرار دارد.

نتایج حاصل آزمون فرضیه اصلی تحقیق، تحلیل قابل تامل دارد. به عبارت دیگر، علیرغم این که زنان ساکن شهر استانبول، بیشتر از زنان تهرانی در شبکه‌های اجتماعی حضور دارند؛ اما زنان متاهل تهرانی، بیشتر از زنان متاهل ساکن شهر استانبول مبادرت به ایجاد ارتباط ناسالم که در برخی موارد به خیانت نیز تعبیر می‌شود دارند.

نتایج حاصل از آزمون‌های پژوهش حاضر گویای این مهم است که علیرغم آموزش‌های عمومی گسترده‌ای که از طریق رسانه‌های جمعی داخلی در زمینه فساد اخلاقی ناشی از روابط آزادانه مردان و زنان، انجام می‌گیرد و تلاشی که رسانه‌ها برای پنهان کردن ناهنجاری‌های اجتماعی جامعه ایرانی از طریق سکوت در قبال رویدادهای اجتماعی دارند، زنان متاهل ایرانی بیش از زنان ترکیه گرایش به روابط آزاد در فضای مجازی دارند و بیشتر از هم‌تایان خود در کشور ترکیه، از سرعت و سهولت ارتباط آغاز و تداوم ارتباطات ناسالم در شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.

از سوی دیگر، نتایج حاصل از پژوهش میدانی حاضر، حاکی از رواج روابط ناسالم خارج از چارچوب خانواده در میان زنان متاهل ایرانی در گروه‌های سنی ۴۵ سال به بالا دارد که بر اساس یافته‌های نظری پژوهش، معلول عوامل فرهنگی و جامعه‌شناختی قابل مطالعه است. این ارقام، در مقایسه با داده‌های مستخرج از اطلاعات جمع‌آوری شده در کشور همسایه که از نظر اعتقادات و باورهای دینی و فرهنگی مشابهت فراوان با جامعه ایرانی دارد، تفاوت بسیار نشان می‌دهد.

بررسی‌ها نشان از آن دارد که روابط ناسالم، بیشتر در زنانی رخ می‌دهد که بنا به دلایل متعدد، دلزدگی و نارضایتی زناشویی دارند. حس انتقام، شرایط حاکم بر محیط اجتماعی و دوستان و همچنین ظهور شبکه‌های اجتماعی مجازی، رشد بی‌وقفه تکنولوژی نوین ارتباطی (تلفن همراه) نیز عامل زمینه‌ساز این مهم است که متأسفانه حریم‌ها و مرزها را در هم شکسته فیلم‌ها، باعث ایجاد روابط ناسالم در بین زنان متاهل گروه سنی میانسال شده است. در تبیین فرضیه‌های پژوهش می‌توان گفت تفاوت معنی‌داری در زمان صرف شده در سایت‌های شبکه اجتماعی و همچنین دلایل ایجاد و نگهدارنده ارتباطات ناسالم وجود ندارد؛ اما

رفتارهای اینترنتی نشان داد تفاوت معنی داری بین زنان ساکن شهرهای تهران و استانبول در گروه‌های سنی زیر ۴۰ سال و ۴۱ سال و بیشتر وجود دارد. از سوی دیگر به نظر می‌رسد فقدان صمیمیت و نزدیکی عاطفی زوجین، فقدان روابط و محدودیت‌های اجتماعی و لجام گسیختگی شبکه‌های اجتماعی در زمینه رعایت ارزش‌های دینی و در معرض پیام‌های غیراخلاقی قرار گرفتن زنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی تفاوت معنادار دارد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها حاکی از آن است که زنان درگیر و علاقه مند به حضور در شبکه‌های اجتماعی، با بهره مندی از امکان ارتباط آسان، سریع و نامحدود فضای مجازی درگیر ارتباطات ناشناخته در فضای شبکه‌های اجتماعی می‌شوند. دل‌بستگی‌های ناشی از در معرض پست‌های غیراخلاقی بودن، سبب عادی سازی بی اخلاقی و در نتیجه، بی توجهی زنان به ارزش‌های انسانی، ترویج بی بندوباری و خیانت در این شبکه‌ها می‌شود که زمینه سرسپردگی کاربران مورد مطالعه را فراهم می‌سازد و سبب کم‌رنگ شدن باورها و ارزش‌های دینی و ترویج تفکر آزاداندیشی در کاربران فضای آزاد شبکه‌های اجتماعی می‌شود. طبیعتاً زنانی که خود را درگیر ارتباطات ناسالم در شبکه‌های اجتماعی می‌کنند. اگر به هر دلیلی در دنیای واقعی نتوانند با همسر خود ارتباط سالم برقرار کنند، به دنبال راهی برای حضور در اجتماع مجازی و با استفاده از شبکه‌های اجتماعی هستند. زنانی که از زندگی زناشویی خود رضایت ندارند، از طریق شبکه‌های اجتماعی، خود را درگیر رفتارهای اجتماعی این فضا می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی راهی برای گسترش روابط اجتماعی زنان است و نیاز آنان به پیوندجویی با دیگران را برطرف می‌کند. نیاز به پیوندجویی، چنانچه در مسیر درست و منطقی قرار نگیرد، منجر به ایجاد ارتباط ناسالم در فضاهای مجازی می‌شود.

مطالعه تطبیقی ارتباطات ناسالم زنان ساکن شهرهای تهران و استانبول حاکی از آن است که شبکه‌های مجازی به وسایل ابتدایی زنان برای ارتباط تبدیل شده است و اوقات زیادی در آن می‌گذرانند. اما تفاوت بین نحوه استفاده از این تکنولوژی نوین ارتباطی در بین زنان ساکن تهران، حاکی از عدم فرهنگ سازی مناسب در مورد استفاده از این شبکه‌ها که آسیب‌های جدی را متوجه زنان ساکن شهر تهران علی‌الخصوص در گروه سنی ۴۰ سال و بالاتر و به ویژه آسیب‌رسانی به کانون گرم خانواده‌های ایرانی کرده است را نشان می‌دهد. مهمترین این آسیب‌ها که ضربه بر پیکره جامعه وارد می‌کند، افزایش آمار جدایی در بین زوجین به دلیل سردی روابط بین آنها و بعضاً روابط فرزندناشویی و خیانت است. کاهش تعاملات اعضای خانواده

و علی‌الخصوص زوجین به دلیل اوقات زیاد حضور در این شبکه‌ها، باعث سردی روابط بین آنان و عدم توجه به نیازهای یکدیگر می‌شود و تنش‌های عاطفی و جنسی بین آنان را دامن می‌زند. این مهم سبب می‌شود زنان، درگیر روابط عاطفی با فرد دیگری شوند که حضور در فضای مجازی نقطه آغاز سوءاستفاده از اعتماد آنان و خیانت عاطفی و در شکل عمیقتر آن، خیانت فیزیکی به همسر است. زندگی خانوادگی با خطراتی گره خورده است که استمرار حیات خانوادگی و سلامت خانواده را مختل می‌کند.

پیشنهاد: با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع، آسیب‌های جدی وجود دارد که ضروری است به ریشه‌یابی آن پرداخته شود. شناخت این عوامل، کمک می‌کند اثرات مثبت سایت‌های اجتماعی در بین کاربران افزایش یابد. همچنین می‌توان تلاش کرد با حذف این عوامل، اثرات منفی آن را کاهش داد. لذا اهمیت انجام پژوهش کیفی در زمینه آسیب‌شناسی این ناهنجاری اجتماعی، نمود می‌یابد.

منابع

- اعزازی، شهلا (۱۳۸۵) "جامعه‌شناسی خانواده: باتاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر"، تهران: انتشارات روشنگران
- اکبرزاده جهرمی، سیدجمال‌الدین (۱۳۸۵) "تلویزیون تعاملی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ارتباطات صدا و سیما، ج. ۱. ا.
- اکبری، فیروز (۱۳۸۹). "تلفن همراه: آسیب‌شناسی اجتماعی"، مجله حصون، شماره ۲۳، قابل دسترس در:
<http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/929326>. تاریخ مشاهده: ۹۹/۰۶/۱۰
- اکبری، محسن، سید محمد نوع پسند اصیل و کامران زاهدفر (۱۳۹۳) "بررسی تأثیر مجذوب شدن و ویژگی‌های وب‌سایت بر رضایت و استفاده کاربران از شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی: فیس بوک)"، فصلنامه تحقیقات بازاریابی نوین، شماره ۱۳
- امیدوار، تابان، (۱۳۸۱)، "بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم ارتباطات و مطالعات رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی
- امیری، عبدالرضا (۱۳۸۷) "مطالعه فرصت‌ها و تهدیدات ناشی از ظهور فناوری‌های نوین اطلاعاتی: گامی به سوی تدوین راهبرد در ناجا"، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال ۴، شماره ۴
- ایمان، محمد تقی، (۱۳۹۱)، "روش‌شناسی تحقیقات کیفی"، چاپ اول: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- باستانی، سوسن (۱۳۸۲). "جزوه درس تحلیل شبکه در جامعه‌شناسی"، دانشگاه الزهرا
- برات دستجردی، نگین (۱۳۹۳) "بررسی نقش شبکه‌های سایبری بر هویت فرهنگی دانشجویان دانشگاه اصفهان سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰"، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۵، شماره ۵۴
- برات نژاد، محمدرضا و آرش قهرمان (۱۳۸۹)، "سنخ‌شناسی خرده فرهنگ‌های دینی جوانان شهر مشهد"، نشریه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دوره ۱، شماره ۱
- بهار، مهری (۱۳۸۶)، "مطالعات فرهنگی: اصول و مبانی"، تهران: انتشارات سمت
- پاستر، مارک (۱۳۷۷)، "عصر دوم رسانه‌ها"، ترجمه غلامحسین صالحیار. تهران: انتشارات موسسه ایران
- جوادی، علی محمد (۱۳۸۳)، "بررسی میزان و نوع استفاده اینترنت و تأثیر آن بر ارزش‌های خانواده بین دانش‌آموزان دبیرستانش ناحیه ۳ مشهد"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد

- جوادی یگانه، محمدرضا، مسعود کوثری، و طاهره خیرخواه (۱۳۹۱)، "تلفن همراه و کارکردهای آن برای کاربران ایرانی با تأکید بر تفاوت‌های جنسیتی"، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره اول، شماره ۲
- چراغ ملایی، لایلا، پروین کدیور و غلامرضا صرامی، (۱۳۹۳)، "استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش- فرصت‌ها و چالش‌ها"، فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی، شماره ۳۹
- چلبی، مسعود (۱۳۸۵). "تحلیل اجتماعی در فضای کنش"، تهران: نشر نی
- چلبی، مسعود؛ و سید محسن موسوی (۱۳۸۷). "بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر شادمانی در سطوح خرد و کلان"، مجله جامعه‌شناسی ایران، س ۹، ش ۱ و ۲
- خسروی، آرش (۱۳۸۹)، "مفهوم شناسی هویت مجازی در فضای سایبر"، فصلنامه ره آورد نور، شماره ۳۲
- خسروی، زهرا (۱۳۸۹)، "تجارب جوانان از تلفن همراه در تغییر هنجارهای فرهنگی"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان).
- دهقان دهنوی، آزاده (۱۳۸۶). "بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و موقعیت شغلی دانشجویان"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهرا
- دهقان، علیرضا؛ و مرسده نیکبخش (۱۳۸۵). "مطالعه شیوه رفتار افراد در محیط مجازی: شکل گیری روابط صمیمانه در اتاق‌های گپزنی اینترنت"، نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ش ۲
- دوران، بهزاد، (۱۳۸۱)، "تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی"، پایان نامه دکتری، دانشکده علوم انسانی: دانشگاه تربیت مدرس
- ذائر ثابت، فروغ و سهند فردی (۱۳۹۱)، "بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر کاربرد تلفن همراه در میان نوجوانان (۱۴-۱۱ سال) شهر تهران"، فصلنامه مطالعات ماهواره و رسانه‌های جدید، سال اول، شماره ۲
- ذوفن، شهناز (۱۳۸۶)، "کاربرد فناوری‌های جدید در آموزش"، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت
- رحیمی، محمد و پرنده، رادیه، (۱۳۹۲)، "آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده؛ تهدیدها و چالش‌ها"، دومین سمینار فضای مجازی و خانواده، وب سایت علوم اجتماعی ایران، قابل مشاهده در: <http://socialsciences.ir>
- رحیمی، محمد، (۱۳۹۰)، "عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال"، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
- رحیمیان، مریم (۱۳۹۱)، "بررسی آثار موبایل در رفتار دختران ۱۶-۳۰ سال استان سمنان"، فصلنامه دانش انتظامی، سال دوم، شماره ۶

- رضوی زاده هروی، ندا(۱۳۸۸). "رابطه سرمایه اجتماعی و سلامت روان"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی گرایش پژوهشگری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد
- رنجبر، هادی و همکاران، (۱۳۹۱)، "نمونه گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع"، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال دهم شماره ۳
- روجک، کریس، (۱۳۹۰) "مطالعات فرهنگی"، ترجمه پرویز علوی، چاپ اول، تهران: انتشارات ثانیه
- روح الامینی، محمود، (۱۳۸۱)، "زمینه فرهنگ‌شناسی"، تهران: انتشارات عطار
- زمانی، هادی، (۱۳۸۵)، "کلید رسانه ها؛ فن ارتباط با دنیای امروز روابط عمومی"، چاپ اول. اصفهان: انتشارات شهید حسین فهمیده
- زمانی، هادی، (۱۳۹۱)، "روابط عمومی اثربخش و فراگیر"، چاپ اول، اصفهان: انتشارات فرهنگ پژوهان دانش
- زنجانی زاده، هما(۱۳۸۴)، "بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان"، مجله انجمن جامعه شناسی ایران، دوره ششم. شماره ۲
- زواره ای، لیلا(۱۳۹۴)، "حداحافظی نوجوانان و جوانان با آسیب‌های اینترنتی؛ فضای مجازی اصفهان بی خطر می‌شود"، روزنامه اصفهان زیبا، شماره ۲۳۴۱، یکشنبه ۲۳ فروردین ۱۳۹۳
- شارع پور، محمد(۱۳۸۸). "جامعه شناسی شهری"، تهران: سمت
- ساروخانی، باقر(۱۳۸۸)، "روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی"، چاپ شانزدهم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- سبحانی نژاد، مهدی و همکاران(۱۳۸۸)، "چالش‌ها و کارکردهای فرهنگی و اجتماعی تلفن همراه و راهکارهای اصلاح آن"، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال سوم، شماره ۳۱ و ۳۲
- سلطانی فر، محمد(۱۳۸۹)، "دیپلماسی عمومی نوین و روابط عمومی الکترونیک"، تهران: سیمای شرق
- سلیمانی پور، روح ا... (۱۳۸۹) «شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها» فصلنامه ره آورد، شماره ۳۱
- شاه حسینی، مسعود(۱۳۹۳)، "تلفن همراه و فرهنگ: منطق تعارض؛ بررسی تأثیر تلفن همراه بر پدیده فرهنگ و آسیب شناسی ارتباط آنها"، ماهنامه مدیریت ارتباطات، شماره ۴۹
- شهبابی، محمود و قدسی بیات(۱۳۹۱)، "اهداف و انگیزه‌های عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه‌ای درباره جوانان شهر تهران)"، نشریه مطالعات فرهنگ - ارتباط، سال سیزدهم، شماره ۲۰

- صالحی امیری، سیدرضا(۱۳۸۶)، "مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی"، چاپ اول، تهران: انتشارات ققنوس
- صبوری خسرو شاهی، حبیب و نسرین آذرگون(۱۳۹۲)، "فضای مجازی و هویت جهانی"، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۴
- عاملی، سعید رضا، (۱۳۸۵)، "فردگرایی جدید و تلفن همراه: تکنولوژی فردگرایی و هویت"، فصلنامه رسانه 2008- 0468، انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۱، قابل دسترس در: <http://gmj.ut.ac.ir>، تاریخ مشاهده: ۹۴/۰۱/۱۵
- عاملی، سعیدرضا(۱۳۹۲)، "منطق شهرهای مجازی و مفهوم کار مجازی: ضرورت طرح جامع شهر مجازی"، فصلنامه رسانه، سال ۲۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۹۰
- عدلی پور، صمد، وحید قاسمی و سید احمد میرتبار(۱۳۹۳)، "تاثیر شبکه اجتماعی فیس بوک بر هویت فرهنگی جوانان شهر اصفهان"، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره هفتم، شماره ۱
- فناوران اطلاعات(۱۳۹۴)، «تیمی از ایرانی‌ها عضو شبکه‌های اجتماعی هستند»، روزنامه شماره ۲۴۴۴، ۱۲ دیماه
- قلی زاده، آذر، (۱۳۸۷)، "در آمدی بر جامعه شناسی"، چاپ اول، اصفهان: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی
- قلی زاده، آذر، (۱۳۹۲)، "جامعه شناسی فرهنگی"، نوبت دوم، اصفهان: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی
- کاستلز، مانوئل(۱۳۸۵). "عصر اطلاعات، قدرت هویت"، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو
- کاستلز، مانوئل(۱۳۸۰)، "عصر اطلاعات: ظهور جامعه شبکه ای"، جلد اول، ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز، انتشارات طرح نو
- کازنو، ژان(۱۳۷۷)، "جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی"، ترجمه باقر ساروخانی، چاپ ششم. تهران: نشر اطلاعات
- کلانتری، عبدالحسین و حسینی، حسین، (۱۳۸۷)، "رسانه‌های نوین و زندگی روزمره: تأثیر تلفن همراه بر هویت و سبک زندگی جوانان"، فصلنامه رسانه، شماره ۷۶
- کامران، فریدون؛ و خدیجه ارشادی(۱۳۸۸). "بررسی رابطه سرمایه اجتماعی شبکه و سلامت روان"، فصلنامه پژوهش اجتماعی، س ۲، ش ۳
- کشاورز، امیر؛ حسین مولوی؛ و مهرداد کلانتری(۱۳۸۷). "رابطه بین سرزندگی و ویژگی‌های جمعیت شناختی با شادکامی در مردم شهر اصفهان"، مجله مطالعات روانشناختی، دوره چهارم، ش ۴

- کشاورز، امیر؛ و محبوبه فداییان (۱۳۸۶). "بررسی عوامل تأثیرگذار بر میزان شادکامی"، مجله روانشناسی کاربردی، دوره دوم، ش ۵
- لاک، مریم (۱۳۸۵). "تحلیل شبکه دختران فراری شهر تهران"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علوم اجتماعی دانشگاه الزهرا
- محسنی، منوچهر؛ بهزاد دوران؛ و محمدهادی سهرابی (۱۳۸۵). "بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت"، مجله جامعه‌شناسی ایران، ش ۴
- مؤمنی، منصور (۱۳۸۶). "تحلیل‌های آماری با استفاده از spss"، تهران: کتاب نو
- میرشاه جعفری، ابراهیم؛ محمدرضا عابدی؛ و هدایت ا... دریکوندی (۱۳۸۱). "شادی و عوامل مؤثر بر آن"، تازه‌های علوم شناختی، س ۴، ش ۳
- نوغانی، محسن؛ احمد فولادیان؛ و حسن احمدی ازغندی (۱۳۸۹). "بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت از زندگی"، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دوره ۱، ش ۳.
- پایگاه اینترنتی سرآمد، (۱۳۸۹)، پورتال جامع مرکز فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، قابل دسترس <http://www.saramad.ir/fa/laws/aainnameha/samandehi> : تاریخ مشاهده: ۱۳۹۸/۰۲/۳۰

- Guity Nashat and Judith E, Tucker, (1999). women in the Middle East Restoring women to history, Indiana university press.
- Henshall Janet, Momsen, (1991). Women and Development in the Third World London: Routledge.
- Morrison et al. (2010). The impact of social institutions on the economic role of women in developing Studies. OECD Development Center Working Paper , No 213. Paris.
- Parpart, Jane L. (2005). Rethinking empowerment, Taylor and Francis
- Towards Gender Equality in Turkey: a Summary Assessment, (2012). November 20. Turkey Country Management Unit, Europe and Central Asia Region http://kasuum.ankara.edu.tr/files/2013/02/World-BankTurkey_Gender_Note-2012.pdf
- Turkish Statistical Institute (TurkStat), www.turkstat.gov.tr
- UNDP Human development Report, <http://hdr.undp.org>
- فصلنامه برنامه ۱۵۶ ۹۳، زمستان ۲۱ شماره، ریزی رفاه و توسعه اجتماعی
- United Nations educational, scientific and cultural organization (Unesco). (2000). Word education indicators. from the Unesco website: [www. Unesco.org](http://www.Unesco.org)
- Wiliamson, O. (2000). The new institutional economics: Taking Stock, Looking ahead, The Journal of Economic Literature. 38 (3), 595-613.
- World Bank data, data.worldbank.org/
- <https://www.trt.net.tr/persian/>